

JURICA BUDJA
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Republike Austrije 16, HR – 10000 Zagreb
jbudja@ihjj.hr

ZASTOR ILI ZAVJESA?

Članak se bavi dvjema riječima, *zastor* i *zavjesa*. Dijakronijska analiza arealne raspodjele tih dviju riječi pokazuje da za *zavjesu* nema niti jedne jedine potvrde prije 19. st., dok je u srpskom obična. *Zavjesa* se ima držati za posuđenicu iz srpskoga, koja je sociolingvistički prestižnija od hrvatske riječi *zastor*.

KLJUČNE RIJEČI: *dijakronija, hrvatski jezik, srpski jezik, zastor, zavjesa*.

U *Jeziku* godište 51., br. 4, na str. 154. S. Babić odgovara na pitanje građanina Ive Šoljačića o razlici među riječima *zastor* i *zavjesa*. G. Šoljačiću se "čini da je razlika u tome što je *zastor* ono čime se što zastire, npr. na prozoru da ne ulazi svjetlo izvana, a *zavjesa* ono što na prozoru visi kao ukras". U nastavku članka S. Babić tumači da g. Šoljačić "u načelu ima pravo jer to djelomično proizlazi iz osnovnih riječi od kojih su te imenice izvedene, *zastor* od *zastrijeti*, a *zavjesa* *zavjesiti* i neizravno od *vjesiti*, *visjeti*. Kako *zastrijeti* znači prekriti da se ne vidi, a *zavjesiti* samo da nešto *vjesi*, *visi*, to bi on po svome jezičnom osjećaju imao pravo."

Na većinu tovrasnih dvojaba odgovor leži u *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* JAZU (kratica: AR). Povijesne su potvrde ključ za bilo kakov sud o hrvatskomu jeziku. Iz AR-a ću usporediti dva glagola, *zastrijeti* i *zavjesiti*, i iz njih izvedene imenice, *zastor* i *zavjesu*.

Prvo o *zastor* i *zavjesa*. AR poznaje i riječi *zastor*, i riječi *zavjes* dot. *zavjesa*. Riječ *zastor* prema AR-u (AR XXII: 434, 435) ima nešto više podznamenovanja od riječi *zavjes(a)*. U razmatranje ću uzeti samo nemetaforičnu uporabu te imenice. Pri sravnjivanju ću ispustiti podznamenovanja osobita samo riječi *zastor*, a ne i riječi *zavjes(a)*, koja su u AR-u obilježena kao *a.a*), *a.d*), *a.e*), *a.f*), *a.g*), *a.h*), *a.i*). Ta podznamenovanja ionako dolaze beziznimno iz hrvatskih vrela. Za ovaj su članak relevantna dva ostala podznamenovanja, koja AR donosi kao *a.b*) "komad tkanine, koji visi (obično u naborima) ispred kakva otvorena prostora (kao što su prozori, vrata, pozornica i sl.) i služi, da se spriječi pogled ili danja svjetlost" i *a.c*) "komad tkanine, kojim se što pokriva, da se sakrije od pogleda ili da se ukrasi, pokrivač zastirač".

Potvrde ću za *zastor* razdijeliti po jezičnim arealima. Ukazuje se ovakova slika:

- Istra: Antun Dalmatin,
- Zadar: Baraković,
- šibensko zaleđe: Knežević,
- Split: Marulić,
- Dubrovnik: Zlatarić, Kašić(?), Dž. V. Bunić, Aquilini, Zuzzeri, Rosa, Bašić, Radić, Kalić, Marči,
- Bosna: Lastrić, nar. pjes. zapisana u Sarajevu,
- Slavonija i Srijem: Kanižlić, Pavić, Rapić, Velikanović, Bogdanić, Tomiković.

U svojim rječnicima glagol zabilježuju Mikalja, Habelić, Della Bella, Belostenec, Jambrešić, Voltiggi, Stulli.

Zavjes se nahodi u ovim vrelima:

- listine srednjovjekovnih srpskih kraljeva: Stefan Prvovjenčani osniva Žiču. 1222. – 1228. g. (Mon. serb. 11.), Dečanska hrisovulja, 1330. g. (Glasnik II, 12, 3.)
- djela srpskoga svetca Save: Sava tip. hil. 13. st. (Glasnik 24, 207.), Sava tip. stud. po prijepisu iz 17. st. (Glasnik 40, 154.), Sava tip. stud. po prijepisu iz 17. st. (Glasnik 40, 165.)
- srpska narodna pjesma u Nar. pjes. vila (1866) 699.
- srpski publicist Milićević.
- Vasojevići u Crnoj Gori. Etnogr. zborn. 5, 557.

Od rječnikā riječ donosi samo Karadžić.

Zavjesa se nahodi u ovim vrelima:

- srpskokrkvenoslavenski "Životopis starca Isaije". 14. st. (Glasnik 56, 76.)
- srpska vrela pisana pučkim jezikom: Budimski spomenici iz 1706. g. (Glasnik II, 3, 52.), Izvještaj egzarha Maksima Ratkovića iz 1733. g. (Glasnik 56, 129. 56, 161)
- Karadžić (Svetić eritija) u: Vuk dan. 2, 144.
- crnogorska vrela: Petrović-Njegoš gor. vijen. 60., Kuči u Crnoj Gori (Etnogr. zborn. 8, 275.).

Od rječnika *zavjesu* zabilježuje samo Stulli, s napomenom da ju je uzeo iz glagoljskoga brevijara.

Slika je kristalno bistra. *Zastor* i *zavjes(a)* stoje u nekoj vrsti odnosa nadomjesne arealne raspodjele, tj. gdje je *zastor*, tu nema *zavjesa* i *zavjese*, i obratno. Znamenito je da Karadžić u svojem rječniku nema *zastora*, ali ima *zavjes* (doduše samo kao koprenu). *Zastor* je riječ osobita za Hrvatsku, a jedina potvrda izvan nje je bosanska. I Bosna je područje, među ostalim, hrvatskoga jezičnoga prostora, što, naravno, ne će reći da je ta bosanska potvrda za riječ *zastor* nužno iz hrvatskoga vrela. *Zavjes(a)*

dolazi u srednjovjekovnim srpskim listinama, srpskim spomenicima iz Mađarske, i pučkim potvrdama iz Srbije i Crne Gore. Riječ *zavjesa* je, čini se, raširenija u srpskom i crnogorskom puku od riječi *zavjes*, koji je, kada je pučkoga podrijetla, stegnut na podznamenovanje 'tkanina koja zakriva lice, koprena'.

Potvrda je za glagole iz kojih su imenice *zastor* i *zavjes(a)* izvedene, *zastrijeti* i *zavjesiti* razmjerno malo. Potvrde za *zastrijeti* opet razdjeljujem prema arealima:

- Zadar: Baraković,
- šibensko zaleđe: Banovac,
- Split: Drvodilić Splićanin,
- Dubrovnik: Nalješković, Dž. Palmotić, Rosa,
- Bosna: Lastrić, nar. pjes. juk. 332, nar. pjes. hčrm. 2, 553, hrv. nar. pjes. 5, 332. (Zenica),
- Hercegovina (i Crna Gora?): nar. pjes. vuk 3, 283, nar. pjes. petr. 2, 575, nar. bl. kapet. 258.
- Slavonija i Srijem: Pavić, Kanižlić, J. S. Relković, puk u Otoku.

U svojim rječnicima glagol zabilježuju Mikalja, Habelić, Della Bella, Belostenec, Stulli, ali i Karadžić. No valja istaknuti da je u Karadžića znamenovanje suženo na zastiranje sobe (čime?) i vreće, koje se odzgor zastire da bi se mogla zavezati.

Zavjesiti je zabilježen samo u "Životu sv. Aleksija", djelu kojega zapis potječe iz 15. st., ali kojemu AR ne donosi mjesto postanka, a koje djelo je pisano crkvenoslavenskim jezikom, te u Karadžića, kako u rječniku mu, tako i u nekim njegovim djelima.

Potvrde za *zastrijeti* gdješto prelaze granice prostiranja riječi *zastor*: glagol je dosta raširen po Bosni, a ima ga i u narodnim pjesmama istočne Hercegovine (i Crne Gore?). *Zavjesiti* je pak zabilježen samo u djelu pisanom crkvenom slovenštinom i u V. S. Karadžića. Pučkih potvrda nema.

Sve u svemu, može se zaključiti da glagola *zavjesiti* u hrvatskomu nema nikako, a u srpskomu i crnogorskomu također gotovo nikako. Ako uzmemo podatak iz Karadžićeva rječnika kao istinit, tada *zavjesiti* u Srbā i Crnogoraca živi samo u jednomu podznamenovanju, upravo u onomu u kojemu je zabilježen i *zavjes*, a to je *zastrijeti* djevojku koprenom pri udaji. Što se imenicā iz njega izvedenih tiče, *zavjes* i *zavjesa*, one su, kada ne značaju dotičnu koprenu, u srpski, sva je prilika, ušle iz crkvenoga jezika.

Zastrijeti i *zavjesiti*, dakle, značaju isto, samo što drugi glagol dohodi iz crkvenoslavenskoga jezika, i u hrvatskim ga govorima nije bilo nikada, a za srpske i crnogorske to je također vrlo vjerojatno, osim valjda kao 'zastrijeti djevojku koprenom pri udaji'. Prema tomu, *zavjesa* kao imenica izvedena iz glagola *zavjesiti* nikako ne pristoji hrvatskomu jeziku, što više nego bjelodano pokazuju povijesne potvrde.

Valja još reći da glagol *zavjesiti* ima dva homonima *zavjesiti*₁ i *zavjesiti*₂, čija homonimija ishodi u stvari iz homonimije prefiksa *za-*. Jedan *zavjesiti* označava upravo da se objekt čini nevidljiv za onoga koji ga gleda. To je ovdje raspravljani, crkvenoslavenski *zavjesiti*, i on ide u isti red s glagolima kao *zastrijeti*, *zasloniti*, *zakloniti*, *zaodjeti* i dr. Drugi *zavjesiti* ide u red s glagolima kao *zadjeti*, *zakvačiti* ili *zabosti*, i taj – grubo rečeno – hoće reći da se njegovu objektu osigurava položaj, uglavnom usuprot djelovanju sile teže. Taj *zavjesiti* živi samo u sjevernočakavskim govorima, koliko mi je poznato. Bilježe ga Vitezovićev rječnik i neki rječnici mjesnih sjevernočakavskih govora, npr. u žminjskim Orbančićima (Kalsbeek: 582), ili pregledno u Vranić (Vranić: 120).

Zavjesa se izvodi samo iz prve predodžbe, nikako iz druge. Ta riječ nema nikakove veze sa zakvačivanjem komada tkanine za kakvu pozadinu, što bi odgovaralo drugoj predodžbi. To valja držati na pameti.

Iz riječi g. Šoljacića s početka teksta viri jedna sociopsihološka crta koju možemo naći u mnogih govornika hrvatskoga jezika, a nerijetko i u stručnjakā. To je potreba da se u dvojstvu iskonska hrvatska riječ – istoiznomena tuđica počinje tražiti razlika. Razlika se gdjekada uistinu može naći (što ne će reći da je to dvojstvo opravdano!, usp. *postelju* i *krevet*), a gdjekada je nema iako se ljudi i dalje upinju utumačiti je u takve parove. Razlika *zastor* – *zavjesa* pada upravo u ovu posljednju skupinu. Kada bismo uzeli da razlika između tih dviju riječi zaisto stoji u tome što se zastorom zastire prozor da ne ulazi svjetlo izvana, a zavjesa služi samo kao ures prozoru, našli bismo se u dosta nezgodnoj situaciji. Želeći za svaki konkretan zastor birati hoćemo li mu reći zastor ili zavjesa, imali bismo svaki put procjenjivati debljinu i gustoću zastora, dakle njegovu moć zastiranja, i njegove estetske kakvoće, boju mu, navezen uzorak i sl., dakle moć urešivanja. To bi bilo apsurdno.

"Željezna zavjesa" je ustaljena sveza riječi za granicu među dvama taborima u Hladnom ratu. Kroz sivilo te "zavjese" nije bilo gledanja, a provlačenjem ispod nje mogao se izgubiti život. Teško si je umjesto sumorne zbilje toga pojma predočiti sliku od pranja mirisna, poluprozirna komada tkanine živih boja. Posve je očigledno da je "željezna zavjesa" uzeta iz srpskoga jezika, bit će iz srpskoga tiska, da je "gvozdена zavesa" zločesto pohrvaćena kao "željezna zavjesa". Pohrvaćena je, uostalom, kriva riječ. Pridjev *gvozden* nije ništa manje hrvatski od *željezan*, ali od *zavjese* teško da ima manje hrvatske riječi. Hrvatski jest "željezni/gvozdeni zastor".

Isto vrijedi i za "dimnu zavjesu". Tomu je pojmu upravo svrha da zastre vid, a ne da urešuje čovjekovu okolinu. Rat ili društveni nemir je mnogo ozbiljnija situacija od provoda u disku, i dimni zastor/zaslon tu igra mnogo ozbiljniju ulogu od žutih, crljenih i zelenih dimova koji obavijaju pjevača u noćnom klubu.

Danas *zavjesu* srećemo i u surječjima u kojima se ni po dotičnom dvojstvu nikada nije nahodila. Danas u HNK-u pada zavjesa, a ne zastor, kako već površno pregledavanje internetskih potvrda pokazuje. U trgovinama se zastor koji služi da voda ne štrca izvan kade vodi kao *zavjesa za kadu* itd.

Rečeno dvojstvo iskonska hrvatska riječ – istoiznomena tuđica u hrvatskom teško može opstati. Kad-tad pretegne tuđica. Tako se neko vrijeme tumačilo da je *narav* ono u čovjeku, a *priroda* ono oko njega. Danas je otpočetak posve nepotrebna ruska

riječ *priroda* potlačila *narav*. Npr. u prijevodima filmova na HTV-u engleska se riječ *nature* prevodi redovito s *priroda*, bilo u kojem od tih dvaju znamenovanja.

Iako se ti procesi vuku već stotinu ili stotinu i pedesetak godina, oni se dokončavaju upravo posljednjih desetak-dvadesetak godina, dakle u doba osamostaljenoga hrvatskoga jezika. Za njih više ne vrijedi opravdanje "nametano je". Na njih valja gledati kao na djelić opće težnje koja ravna mijenama u hrvatskomu. To je nesvjesna potreba za rashrvaćenjem vlastitoga, težnja koja se odjelotvoruje već 180-ak godina.

LITERATURA

Stjepan Babić, "Zastor i zavjesa po jezičnome osjećaju i praksi", *Jezik*, 51, br. 4, 2004, str. 154–155.

Janneke Kalsbeek, *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria*, Rodopi, Amsterdam – Atlanta, 1998.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, XXII., JAZU, Zagreb.

Silvana Vranić, *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, Biblioteka časopisa *Fluminensia*, Rijeka, 2005.

CURTAIN OR HANGINGS?

The paper deals with two words for curtain in contemporary Croatian, *zastor* and *zavjesa*. A diachronic analysis of the areal distribution of the two words shows that *zavjesa* has no single occurrence in Croatian before the 19th. century, whereas it is common in Serbian. *Zavjesa* is to be regarded as a Serbian loanword in Croatian, which is sociolinguistically more prestigious than the original Croatian *zastor*.

KEY WORDS: *diachrony, the Croatian language, the Serbian language, hangings, curtain.*

